

JOUKKOTIEDOTUS JA ASEISTARIISUNTAKASVATUS

1 Johdanto

Aseidenriisunnan esteitä ja niiden voittamista pohtiva Unescon asiantuntijakomitea esitti 1978, että sen lehdistöä ja joukkotiedotusvälineitä koskevat suositukset tulisi huomioida järjestön piirissä toimivassa kansainvälisiä kommunikatio-ongelmia tutkivassa komissiossa. Näin tehdessään komitea toivoi, että tämä ns. McBride-komissio voisi johtaa tutkimuksia sekä antaa neuvoja näissä kysymyksissä.² Kuitenkin aseidenriisunnan ja joukkotiedotuksen teema on yhä paljolti tutkimatta. Komission loppuraportti³ suosittelee seuraavaa:

"Asianmukaista huomiota tulisi kiinnittää rauhan ja aseidenriisunnan, ihmisoikeuksien, kehityksen sekä uuden tiedotusjärjestyksen luomisen ongelmiin. Niin painettuja kuin audiovisuaalisiakin joukkotiedotusvälineitä tulisi rohkaista julkaisemaan Yhdistyneiden Kansakuntien, Unescon, maailman rauhanliikkeiden sekä lukuisten muiden rauhaan ja aseidenriisuntaan tähtäävien kansainvälisten ja kansallisten järjestöjen tärkeitä dokumentteja. Journalistikoulutuksessa tutkintovaatimuksiin tulisi sisällyttää näihin kansainvälisiin ongelmiin ja niistä YK:ssa esitettyihin näkemyksiin tutustuminen."

Erilaisia näkemyksiä esiintyy siitä, mitä tulisi käsittää termin 'aseidenriisuntakasvatus' piiriin. Näkemyseroissa voidaan havaita kaksi ulottuvuutta: ensiksi on kiistanalaista, mitä ilmiöitä, asioita tai aihepiirejä siihen tulisi sisällyttää; toiseksi on epäselvää, tulisiko sen keskittyä kognitiiviseen aspektiin (aseidenriisunnasta tiedottamiseen) vai luomaan positiivisia asenteita ja valmiutta toimimaan aseidenriisunnan puolesta (aseidenriisunnan edistäminen).⁴

Joukkotiedotusvälineille molemmat ulottuvuudet ovat relevantteja. Toiminnassaan joukkotiedotus tarjoaa yleisölle laajalti informaatiota aseidenriisunnasta, mutta samanaikaisesti se voi olla luomassa sitä edistävää ilmapiriä. Joukkotiedotusvälineet ja kansainvälinen viestintä ovat tällä hetkellä osa kansainvälistä politiik-

kaa. Sen sijasta, että ne vain raportoivat ja kommentoivat tapahtumia, ne muovaavat, jouduttavat tai viivyttävät erilaisia yhteiskunnallistaloudellisia prosesseja, kuten aseidenriisuntaa ja poliittista ilmastoja. Nopeasti kehittyvä kommunikaatioteknologia sallii kansainvälisten tapahtumien entistä tarkemman ja laadukkaamman uutisoinnin ja seurannan. Joukkotiedotusvälineet voidaan nähdä tekijänä, joka edistää keskinäisen luottamuksen rakentamista. Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen aseidenriisuntaa käsitellyt erityisistunto vaati joukkotiedotusvälineiltä sitä, että ne entistä ponnekkammin mobilisoisivat yleistä mielipidettä kilpavarustelun lopettamisen ja aseidenriisunnan puolelle. Unescon päätöslauselema (1978,11.1) vaati samaan tapaan, että yleinen mielipide olisi saatava myötämieliseksi aseidenriisunnalle. Edelleen Unescon 'joukkotiedotusjulistus' (1978) kannatti sitä ajatusta, että joukkotiedotusvälineillä on merkittävä rooli rauhan vahvistajana.

Konkreettiset ehdotukset joukkotiedotuksen käytöstä aseidenriisuntakasvatuksen kehittämiseksi voidaan ryhmittää muutamiin pääkategoriaihin. Ensiksi on ehdotuksia, jotka koskevat *journalistien koulutusta*. Toiseksi jotkut ehdotuksista liittyvät *journalismin ammatillisiin normeihin*. Kolmanneksi jotkut ehdotukset koskevat *joukkotiedotuksen seurantaa*. Lisäksi on esitetty keinoja parantaa *joukkotiedotuskasvatusta* kouluissa ja aikuiskasvatuksessa.

2 Journalistikoulutus

Useissa maissa journalistikoulutus on osa korkeampaa koulutusta. Ala on erityisen relevantti aseidenriisuntakasvatuksen konseptin kannalta, koska koulutuksen tulokset eivät näy ainoastaan oppilaitoksissa, vaan ne saa kokea myös suuri yleisö.⁵ Vaikka kaikki journalistit eivät tulekaan alalle tällaisen koulutuksen kautta, tar-

joaa se silti perustan joukkotiedotuksen laadun parantamiselle.

Ei ole olemassa selvitystä siitä, miten journalistikoulut ja vastaavat ottavat huomioon aseidenriisunnan ongelmat ohjelmissaan. Todennäköisimmin joukkotiedotuksen ja aseidenriisunnan suhdetta ei ole otettu perusteellisen tarkastelun kohteeksi. Journalistikoulutuksen sisältö luonnollisesti vaihtelee eri maissa, mutta on tavallista, että opiskelijoilta vaaditaan 'sivuaineita' ja/tai 'yleisopintoihin' osallistumista viestintä- ja journalismiopintojen ohella. Nämä opinnot, jotka vaatimustasoltaan vaihtelevat, tarjoavat filosofisia, teoreettisia ja metodologisia perustietoja yhteiskuntatieteistä tai voivat toimia johdatuksena humanistisiin aineisiin. Aseidenriisunnan kysymykset olisi mahdollista ottaa esiin sekä 'yleisopinnoissa' että viestinnän 'aineopinnoissa'.

Unescon peruskirjan ensimmäinen artikla esittää, että "järjestön tarkoitus on edistää rauhaa ja turvallisuutta" myötävaikuttamalla kansojen väliseen yhteistyöhön kasvatuksen, tieteen, kulttuurin ja viestinnän keinoin. Järjestö edistää tavoitteidensa toteutumista mm. käyttämällä hyväkseen joukkotiedotusvälineitä. Edelleen jäsenvaltiot ovat sitoutuneet käyttämään viestintää "totuudenmukaisemman ja täydellisemmän tiedon saamiseksi toistensa elämästä".⁶

Tässä mielessä Unescon kaltaiselle järjestölle olisi ensiarvoinen tehtävä toteuttaa *kuvaileva survey* aseidenriisuntaa koskevan opetuksen asemasta journalistikouluissa. Edelleen järjestössä voitaisiin hyväksyä journalistikoulutusta koskeva päätöslauselma.⁷

Yksi konkreettinen keino stimuloida journalistikoulutusta on järjestää *seminaareja*, joissa käsitellään aseidenriisunnan ja joukkotiedotuksen suhteita. Seminaarit kokoaisivat yhteen journalisteja ja aseidenriisunta-asiantuntijoita, synnyttäisivät keskusteluita, samoin niihin liittyisi vierailuluentoja rauhantutkimuslaitoksilta jne. Tällaisissa tapaamisissa journalistit ja asiantuntijat voisivat analysoida strategista aseistusta tai muita sotilaallisia kysymyksiä koskevaa virheellistä tai harhaanjohtavaa informaatiota, kiinnittäen huomion asevarustelun kasva-

viin vaaroihin ja yleisen ja täydellisen aseidenriisunnan välttämättömyyteen sekä varustelun kontrollin ongelmiin. Agendalla olisi myös sotilaallisen informaation vapaan kulun parantaminen sekä ammatillisen pätevyyden lisääminen dokumenttilähteiden ja informaatiojärjestelmien hallitsemiseksi jne. Tällaiset toimet tulisi saada jatkuvalle ja kansainväliselle pohjalle.

Seminaarit voisivat johtaa jatkuvaan opetusmateriaalin tuotantoon siten, että koko ajan seurattaisiin sotilasteknologian nopeaa kehitystä ja siitä nousevia ongelmia. Unesco voi edesauttaa tätä tarjoamalla sellaista helposti käytettävissä olevaa aineistoa kuin oli *Unesco-Kuririn* huhtikuussa 1979 ilmestynyt erikoisnumero kilpavarustelusta.

3 Journalismin ammatilliset normit

Tuore Unescolle tehty dokumentti osoittaa, että kansainvälinen oikeus asettaa merkittäviä normeja joukkotiedotusvälineiden toiminnalle suoraan ja viestintävälineiden toimintaan liittyvissä kysymyksissä. Kansainvälinen oikeus mm. kieltää sotapropagandan.⁹

On olemassa ainakin kaksi tapaa kehittää journalismin normeja aseidenriisunnan tavoitteiden suuntaan: *journalismieettiset periaatteet* ja *tiedotusvälineiden kritiikki*. Viime aikoina on keskusteltu vilkkaasti siitä, kenen ja minkälaisiin toimiin näissä kysymyksissä olisi ryhdyttävä niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla.

Journalistin ammatti on verrattavissa lakimiehen tai lääkärin ammattiin. Viimeksimainituilla on tiettyjä ammatillisia eettisiä normeja, mutta koska molemmat täyttävät tärkeitä yhteiskunnallisia funktioita, eivät he jää yhteiskunnallisenkaan kontrollin ulkopuolelle. Myös journalismissa joukkotiedotusvälineiden vastuu on nähtävä journalistien itsensä ja koko yhteiskunnan yhteisenä asiana. Täyttääkseen tehtävänsä - myös kriittisen funktion - journalistit tarvitsevat ammattieettisiä koodeja suojelakseen itseään työssään. Näiden koodien tulisi määritellä ammatin *oikeudet ja velvollisuudet*. Jokaisen nimensä arvoisen journalistin ensisijaisiin sitoumuksiin kuuluisi vastustaa kaikkia

pyrkimyksiä kannustaa hyökkäyssotaan tai tehdä se oikeutetuksi sekä taistella kilpavarustelua, erityisesti ydinasevarustelua vastaan.

Käytännöllinen ehdotus on vaatia journalistiliittoja ja muita ammatillisia elimiä ja järjestöjä määrittelemään eettisen kantansa aseidenriisunnan edistämiseen sekä vaatia Unescoa seuraamaan kehitystä alalla.

Silloin kun määritellään journalistin *oikeuksia ja vapauksia*, on valtion rooli merkittävä; journalisteille tulisi esimerkiksi taata oikeus etsiä, saada ja välittää tietoa, kuitenkin niin ettei se muodostu uhaksi kansalliselle turvallisuudelle. Luottamuksen lisäämiseksi valtioiden tulisi olla nykyistä avoimempia sotilaallisissa kysymyksissä sekä välttää salailua, joka helposti luo epäluulon ja epäluottamuksen ilmapiirin. Joitakin periaatteita on jo sisällytetty Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin päätösasiakirjaan (1975).

Yksi keino parantaa journalismin ammatillista tasoa on rakentaa *mediakritiikki*. Tuoreessa Unesco-dokumentissa, joka käsittelee joukkotiedotusvälineiden suhtautumista Etelä-Afrikan ydinohjelmaan, tekijät osoittivat joitakin niistä ongelmista, joita liittyy informaation välittämiseen puolueettomina uutisvälittäjinä esiintyvien mutta tosiasiallisesti pienten hallituspiirien manipuloinnin kohteena olevien kanavien kautta.¹⁰ Tekijät näkevät, että tarvitaan vaihtoehtoisia kansainvälisiä uutiskanavia. Ne voisivat tarjota journalisteille mahdollisuuden julkaista maailman yleisön kannalta kiinnostaviksi ja tärkeiksi katsomiaan tietoja.

Kilpavarustelun tai aseidenriisunnan perustelemiseksi käytettyä *argumentointia* on jatkuvasti analysoitava - tämä on yksi mediakritiikin tehtävistä. Viime vuosina on ollut paljon erimielisyyttä esimerkiksi siitä, mitä joissakin joukkotiedotusvälineissä on sanottu ydinvarustelun puolesta ja itsenäisten tutkimuslaitosten esittämästä varustelun kritiikistä.

Ajatus *maailman lehdistöinstituutin* perustamisesta on nostettu esiin joissakin asiantuntijakokouksissa. Instituutin tavoitteena olisi järjestää ulkomaankirjeenvaihtajille 'kertauskursseja', orientoitumiskursseja uusille kirjeenvaihtajille sekä valvoa joukkotiedotusväli-

neiden toimintaa ja kehittää toiminta- ja eettistä koodia ulkomaankirjeenvaihtajille, lähentää journalistien sekä asiantuntijoiden ja johtajien suhteita sekä muotoilla eräitä muitakin ohjeita. Käytännöllinen ehdotus on tehdä selvitys tällaisen instituutin perustamisen mahdollisuuksista. Instituutti voisi toimia itsenäisenä elimenä, vaikkakin Unescon suojeluksessa ja rahoituksella.¹¹ Tällaisena se voisi muodostaa pysyvän perustan suurten joukkotiedotusvälineiden edustajille harjoittaa rakentavaa mediakritiikkiä.

4 Joukkotiedotusvälineiden seuranta

Osa ehdotuksista koskee tiedotustutkimuksen ja aseidenriisuntakasvatukseen liittyvän tutkimustoiminnan käyttöä. Ennenkaikkea huomio on kiinnitettävä tiedotusvälineiden *sisältöön*, ja ensisijainen metodi on aseidenriisuntaan suoraan tai epäsuorasti liittyvien kirjoitusten tai ohjelmien systemaattinen ja tieteellinen sisällönerittely.

Amerikkalainen politiikantutkija Karl W. Deutsch otti jo 60-luvun alussa esille kysymyksen tiedotustutkimuksen hyväksikäytöstä kilpavarustelun kontrollissa ja kansallisen turvallisuuden lisäämisessä.¹² Deutsch esitti mm., että valtion, joka valmistautuu laajamittaiseen sotaan, täytyy valmistaa oman maansa mielipideilmastoa sotatoimille suosiolleiseksi. Hänen mielestään olisi mahdollista liittää asevarustelun kontrollikeinoihin eri maiden joukkotiedotuksen tilastollinen sisällönerittely. Tällainen analyysi voisi joko osoittaa, että maassa harjoitetaan laajamittaisia psykologisia valmisteluja, tai sitten, että ei harjoiteta. Hän jopa esitti ajatuksen kiintiöstä, joka asetettaisiin joukkotiedotusvälineille; kiintiö asettaisi rajat sille, kuinka paljon tiedotusvälineet saisivat käsitellä ristiriitoja ja riitakysymyksiä. Deutsch tosin huomauttaa, että tämä synnyttäisi monissa maissa perustuslaillisia ongelmia, mutta tämän tekijän mielestä ajatus ainakin joltain osin on harkitsemisen arvoinen. Koska esimerkiksi Yhdistyneet Kansakunnat on määritellyt agression käsitteen (1974), olisi helppo lähestyä myös hyökkäyssodan käsitettä. Kiinnostavaa olisi myös tutkia, kuinka

uhan käsite ja käsitykset vihollisesta esiintyvät tiedotusvälineissä.

Case-tutkimus, jossa selvitettiin, kuinka suomalainen sanomalehdistö on uutisoinnissaan lähestynyt aseidenriisuntaproblematiikkaa, vahvistettiin, että aseidenriisuntaa koskevien kirjoitusten määrä (kuten ulkomaan uutisten yleensäkin) on kasvanut huomattavasti sitten 50-luvun. Kuitenkin jutut ovat olleet sisällöltään lähinnä vain informaatiota erilaisista neuvotteluista. Useimmista kirjoituksista puuttuu miltei kokonaan ongelma-keskeinen lähestymistapa puhumattakaan yhteyksien vedosta prosesseja koskevan erillisen informaation ja koko aseidenriisuntaproblematiikan välillä.¹³ Tästä syystä aseidenriisunnan tavoitteista ja toteutumisen ehdoista annettu kuva jää hajanaiseksi ja sekavaksi.

Tarpeen olisikin, että jokin itsenäinen tutkimuslaitos tai tieteellinen järjestö (esimerkiksi IPRA eli kansainvälinen rauhantutkijoiden järjestö) käynnistäisi *tutkimusprojektin*, jossa analysoidaisiin aseidenriisuntaa käsittelevän joukkotiedotuksen sisältöä tietyissä maissa ja jossa erityisesti tutkittaisiin, mistä tiedot ovat peräisin, miten aseidenriisuntaa vastaan argumentoidaan jne.

5 Joukkotiedotuskasvatus

Lukuisat järjestöt, Unesco mukaan lukien, ovat kiinnittäneet kasvavaa huomiota joukkotiedotuskasvatuksen kurssimallin kehittämiseen lähinnä lukiotaosta opetusta varten. Ajatuksen mukaan joukkotiedotuskasvatus opastaisi tiedotusvälineiden ymmärtämiseen ja niiden kriittiseen käyttöön. Kun tällaisia ohjelmia suunnitellaan, olisi joukkotiedotusta tutkittava kriittisesti myös siitä näkökulmasta, miten se suhtautuu sellaisiin kysymyksiin kuin kilpavarustelu, varustelun kontrolli ja aseidenriisunta.

6 Viestintäpolitiikka

Kansainvälisen viestinnän ihanteet on ilmaistu jo Unescon peruskirjassa, joka painottaa totuudenmukaisen ja täydellisen informaation välittämistä toisten kansojen elämästä. Pian toisen maailmansodan jälkeen arvovaltainen yhdysvalta-

lainen raportti analysoi kansojen välisen yhteisymmärryksen ongelmia. Raportin kirjoittajat Llewellyn White ja Robert Leigh asettivat kysymyksen seuraavasti:

"Mihin ihmisten sitten tulisi voida tukeutua voidakseen tehdä viisaita päätöksiä? Ei ainoakaan propagandaan. Onneksi yliannostus keinotekoisesti ylläpidettyjä sanoja ja kuvia on tehnyt maailman immuuniksi ainakin sen ilmeisimmille muodoille. Varmin vasta-aine tietämättömyydelle ja petokselle on laajin mahdollinen objektiivisesti totuudenmukainen informaatio - *totuudenmukainen* informaatio, ei ainoastaan (...) informaation *esteetön kulku!* On olemassa osoituksia siitä, että pelkkä viestien virran määrällinen kasvu valtiollisten rajojen yli saattaa korvata tietämättömyyden pikemminkin epäluulolla ja karsaudella kuin ymmärryksellä."¹⁴

Näitä näkemyksiä voidaan pitää relevantteina myös joukkotiedotuksen kautta tapahtuvan aseidenriisuntakasvatuksen kannalta. Luodakseen luottamuksen ilmapiiriä ja edistääkseen aseidenriisuntaa, tulee joukkotiedotusvälineiden välittämään totuudenmukaista informaatiota, ei mitään tahansa informaatiota. Tätä ideaalia voidaan pitää ohjenuorana valmisteltaessa kansallista ja kansainvälistä viestintäpolitiikkaa uuden kansainvälisen tiedotusjärjestyksen suuntaan, joka tuoreen YK:n päätöslauselman mukaan¹⁵ "edistää vastavuoroisuutta informaation vaihdossa ja korjaa kehitysmaihien kulkevan, sieltä tulevan tai niiden välisen informaatiovirran määrällistä ja laadullista epätasapainoa" sekä lisäksi "myötävaikuttaa kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden lujittamiseen sekä uuden kansainvälisen talousjärjestelmän toteutumiseen".

Yksi keino kohentaa joukkotiedotuksen aseidenriisuntainformaation tasoa on parantaa itsenäisten rauhantutkimuslaitosten, alan informaatiokeskusten sekä rauhanliikkeiden yleisiä toimintaedellytyksiä. Näiden palveluksia tarvitsevat niin Unesco kuin tiedotusvälineet voidakseen toteuttaa aseidenriisuntakasvatuksen. Siksi käytännöllinen menettelytapasuositus onkin rauhantutkimuksen ja siihen liittyvien informaatio- ja palveluiden voimistaminen kaikissa maissa. Näin joukkotiedotusvälineille voidaan taata vaihtoehtoinen tietolähde niiden kirjoittaessa kilpavarustelusta, aseidenriisunnasta ja turvallisuudesta.

Tapio Varis

VIITTEET:

- 1 Artikkelin on lievästi lyhennetty versio Unescon aseidenriisuntakasvatusta käsitelleessä kongressissa Pariisissa 9.-13. kesäkuuta 1980 pidetystä alustuksesta. Suomennos on Heikki Hellmanin.
- 2 Unesco Expert meeting on the Obstacles to Disarmament and the ways of Overcoming them, 3-7 April, 1978, Paris.
- 3 Many Voices - One World. Communication and Society today and tomorrow. (Final Report of the International Commission). London/New York/Paris. Kogan Page/Unipub/Unesco. 1980.
- 4 International Scientific Symposium "Research and Teaching on Disarmament in Various Disciplines of Higher Education", Vienna, 26-27 January 1980, by IIP and TAPRI, in cooperation with Unesco, Final Report.
- 5 Unesco Expert meeting for the Preparation of the World Congress on Disarmament Education, Paris, 15 June 1979, Final Report, SS-79/Conf. 609/5 June 1979.
- 6 Unescon peruskirja, johdannon kuudes pykälä.
- 7 Alkuperäiseen alustukseen sisältyi liitteenä Unescon yleiskokouksen 21. istunnon käsiteltäväksi tarkoitettu päätöslauselmaluonnos. Sitä kuitenkin ei ole suomennettu tähän yhteyteen.
- 8 *Unesco-Kurjiri*, huhtikuu 1979. Suomeksi toimittanut Aki Hietanen.
- 9 Study on the Status, Rights and Responsibilities of Journalists, prepared for Unesco by Kaarle Nordenstreng, November 1979 (unpublished).
- 10 Barbara Rogers, The Image Reflected by Mass Media: Manipulations. The Nuclear Axis, A Case Study in the field of investigative reporting. *International Commission for the Study of Communication Problems*, No. 58, Unesco 1979.
- 11 D.R. Mankekarin Unescon neuvonantajakokouksessa Pariisissa 18.-21. joulukuuta 1978 tekemä julkaisematon esitys.
- 12 Karl W. Deutsch, Communications, Arms Inspection, and National Security. Teoksessa Quincy Wright, William Evan ja Morton Deutsch (eds.), *Preventing World War III: Some Proposals*, s. 62-73. New York: Simon and Schuster Inc., 1962. - Sama artikkeli on myös julkaistu teoksessa J.K. Zawodny (ed.), *Man and International Relations. Contributions of the Social Sciences to the Study of Conflict and Integration*, Volume II: Integration, s. 848-858. San Francisco: California Publishing Company, 1967.
- 13 Anne Eskelinen, *Sanomalehdistömme suhtautuminen aseidenriisuntakysymyksiin*. Helsinki: Maanpuolustuksen suunnittelukunta, 1980.
- 14 Llewellyn White and Robert D. Leigh, *Peoples Speaking to Peoples*. A Report on International Communication from the Commission on Freedom of the Press, s. 2 (1946). Reprinted Edition. New York: Arno Press, 1972.
- 15 United Nations, General Assembly A/RES/34/100, 30 January, 1980.

